

รายงานการวิจัยฉบับย่อ

ทรรศนะของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)* ต่อวิถีการดำเนินชีวิตในยุคปัจจุบัน

THE VIEWPOINTS OF PHRA DHAMMAPITAKA (PRAYUDH PAYUTTO)
ON THE WAY OF LIFE IN CONTEMPORARY WORLD

โดย

ชนกณ สมหวัง

มหาวิทยาลัยศรีปทุม

งานวิจัยนี้ ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากทบวงมหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2545

---

* ปัจจุบันดำรงสมณศักดิ์ เป็นที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) เจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน
จังหวัดนครปฐม

ทรรศนะของพระธรรมปิฎก (ประยูรย์ ปยุตฺโต) ต่อวิถีการดำเนินชีวิตในยุคปัจจุบัน
 THE VIEWPOINTS OF PHRA DHAMMAPITAKA (PRAYUDH PAYUTTO)
 ON THE WAY OF LIFE IN CONTEMPORARY WORLD

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ธนาภณ สมหวัง

หัวหน้าหมวดวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สำนักวิชาการศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยศรีปทุม

dhanapon@spu.ac.th

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องทรรศนะของพระธรรมปิฎก (ประยูรย์ ปยุตฺโต) ต่อวิถีการดำเนินชีวิตในยุคปัจจุบัน ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาถึงความคิดและทรรศนะของพระธรรมปิฎกที่มีต่อวิถีการดำเนินชีวิตในยุคปัจจุบัน รวมทั้งศึกษาถึงผลกระทบของความคิดที่มีต่อโลกสมัยใหม่

พระธรรมปิฎกเห็นว่า วิถีการดำเนินชีวิตของบุคคลในปัจจุบัน อยู่ภายใต้ยุคโลกาภิวัตน์ที่ได้สร้างสภาพการณ์ใหม่ๆ ให้กับบุคคลและสังคมอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ซึ่งมนุษย์ไม่ได้เผชิญหน้ากับปัญหาอันเนื่องมาจากกระแสโลกาภิวัตน์ อันเป็นเรื่องของยุคสมัยเท่านั้น หากแต่ยังเผชิญกับปัญหารุนแรงที่เป็นพื้นฐานของปัญหาทั้งหมด คือ รากฐานความคิดหรือกระบวนทัศน์ที่ผิดพลาด(มิชฌาทิภูล) ซึ่งครอบงำอารยธรรมของมนุษย์ในปัจจุบัน 3 ประการ คือ การมองเพื่อนมนุษย์แตกต่างหากจากธรรมชาติ โดยมีฐานะเป็นเจ้าของที่สามารถครอบครองและพิชิตธรรมชาติได้ การมองเพื่อนมนุษย์แบบแบ่งแยก และการมองจุดมุ่งหมายชีวิตของมนุษย์ว่า จะมีความสุขได้ก็ต่อเมื่อมีวัตถุเสพบำเรอ ท่านจึงนำเสนอกระบวนทัศน์แบบพุทธ อันมีสาระสำคัญอยู่บนพื้นฐานที่ว่า สรรพสิ่งล้วนเชื่อมโยงอิงอาศัยกันและกัน โดยต่างเป็นเหตุปัจจัยเกี่ยวพันกันและกัน ซึ่งจะสร้างสรรค์ความผสมกลมกลืน และสร้างดุลยภาพแห่งชีวิตของบุคคลทั้งในด้านพฤติกรรม จิตใจ และสติปัญญา ในขณะที่เดียวกันก็จะเชื่อมโยงชีวิตเข้ากับธรรมชาติแวดล้อมและสังคมอย่างยั่งยืน

ABSTRACT

The purpose of this documentary research is to study the viewpoints of Phra Dhammapitaka (Prayudh Payutto) on the way of life in contemporary world as well as the impact his thoughts on the modern world.

Phra Dhammapitaka pointed out that the way of life in the present day is in the age of globalization, which has set the stage for a new environment that will empower individual and social as never before. Now the human confronts of many problems which do not come from the globalization alone but critical problem which is a basis of all other human problems is “the problem of wrong basis of thoughts” or “the wrong paradigm”.

He indicated that now culture is based on the belief that human is superior to nature, can overcome and control nature. Therefore, human can control, manage and consume nature. This wrong

belief leads to the crisis of human and society in today. The world, now is global and borderless but human's mind is not. He has presented his views with a Buddhist paradigm. Its essence is based on to see the truth that all things are related as cause and effect (dependent origination). In his opinion, the Buddhist paradigm will create a balance between body, mind, society and nature. It will lead to integration to make the sustainable and stable solution for man, society, and nature.

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

กระบวนการที่สังคมไทยก้าวเข้าสู่ความเป็นสังคมสมัยใหม่ ตามแบบอย่างตะวันตก ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น และได้ทวีความเข้มข้นมากยิ่งขึ้นตั้งแต่ช่วงปี พุทธศักราช 2500 เป็นต้นมา ได้ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมไทยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อสถาบันพระพุทธศาสนา ในฐานะเป็นสถาบันหลักที่ทำหน้าที่ในการกำหนดโลกทัศน์และคุณค่าให้กับสังคมไทยมาช้านาน ผลแห่งความเจริญสมัยใหม่ทำให้สถาบันสงฆ์สูญเสียบทบาทแห่งการเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและสูญเสียการเป็นผู้นำทางคุณค่า ในขณะที่เดียวกันก็ก่อให้เกิดกระแสการปฏิรูปพระพุทธศาสนาขึ้นในหลายแนวทาง เพื่อฟื้นฟูบทบาทของพระพุทธศาสนาให้มีความสำคัญต่อสังคม โดยเกิดมีขบวนการทางพระพุทธศาสนาที่ดีความพุทธธรรมตอบสนองต่อความเจริญสมัยใหม่อย่างมากมาย ชนิดที่ไม่มียุคใดในประวัติศาสตร์ไทยที่จะมีขบวนการต่าง ๆ จำนวนมากเท่ายุคปัจจุบัน (อภิญา เพื่อองฟูสกุล 2541 : 4) ขบวนการต่าง ๆ เหล่านี้นอกจากจะสามารถตอบสนองความต้องการของผู้คนในยุคปัจจุบัน ที่มีทางเลือกมากยิ่งขึ้นแล้ว ส่วนหนึ่งยังนำไปสู่ปัญหาในการอธิบายและตีความพุทธธรรมด้วยว่า การอธิบายและตีความพุทธธรรมดังกล่าวนั้น สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่แท้จริงมากน้อยแค่ไหนเพียงไรอีกด้วย

ในบรรดากลุ่มและขบวนการทางพระพุทธศาสนา ที่เกิดขึ้นในสังคมสมัยใหม่เป็นจำนวนมากนั้น พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) นับเป็นพระภิกษุสงฆ์อีกรูปหนึ่งที่มีความคิดและบทบาทในฐานะนักคิดชาวพุทธในปัจจุบัน ที่ได้รับการยอมรับและวิพากษ์วิจารณ์มากที่สุดทั้งในประเทศและต่างประเทศว่า เป็นพระภิกษุสงฆ์สมัยใหม่ (modern monk) ในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาของไทย ที่สามารถเชื่อมโยงพุทธธรรมและพุทธวิธีมาประยุกต์ใช้กับชีวิตและสังคมในโลกสมัยใหม่ได้อย่างมีคุณค่าและเหมาะสม โดยการเสนอแนวความคิดและทางออกในการแก้ไขปัญหาในบริบทสังคมยุคโลกาภิวัตน์อย่างเป็นระบบ สืบต่อจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสและพุทธทาสภิกขุ (Olson 1995 : 14 – 15) โดยท่านเป็นพระภิกษุสงฆ์ที่เป็นนักวิชาการผู้ทรงความรู้ทางโลกและทางพระพุทธศาสนาอย่างกว้างขวางลึกซึ้ง มีผลงานด้านงานเขียนและการบรรยายเป็นที่ยอมรับทั้งภายในและต่างประเทศ ทั้งนี้มีใจเพราะท่านจะมีทรรศนะและมีการตีความคำสอนทางพระพุทธศาสนาประยุกต์เข้ากับวิชาการสมัยใหม่ ได้อย่างเหมาะสมเท่านั้น หากแต่รูปแบบวิธีการศึกษาและวิธีการนำเสนอของท่านยังเป็นระบบตามหลักวิชาการสมัยใหม่อีกด้วย ท่านจึงเป็นพระนักวิชาการ (a scholar monk) รูปแรกที่มีการอ้างอิงงานอย่างเป็นระบบและอย่างทั่วถึง (Jackson 1990 : 138) ผลงานของท่านจึงได้รับการพิจารณา

ว่าเป็นงานของนักวิชาการและเพื่อนักวิชาการ โดยแท้ (ปรีชา ช้างขวัญยืน 2535 : 57) ในขณะเดียวกัน ท่านเองกลับมีสถานภาพเป็นพระภิกษุนักปฏิรูปตามแนวจารีตนิยม ที่มีแนวทางในการอธิบายและตีความ คำสอนทางพระพุทธศาสนา ที่อิงอาศัยจารีตประเพณีและพยายามรักษาคำอธิบายตามตัวอักษรของพระ ไตร-ปิฎกเป็นหลัก (ภัทรพร สิริกาญจน 2532 : 6) ผลงานของท่านจึงเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในหมู่นักวิชาการและคนรุ่นใหม่ ดังจะเห็นได้ว่า มีผู้สนใจและนักวิชาการได้ศึกษาผลงานของท่าน แล้วนำไปประยุกต์ใช้ในการศึกษาและค้นคว้าวิจัยโดยตรงเป็นจำนวนมาก แต่ยังคงขาดการศึกษาถึงความคิด พัฒนาการทางความคิดและทฤษฎีของท่านที่มีต่อโลกสมัยใหม่อย่างจริงจัง

ในกระบวนการก้าวไปสู่ความทันสมัย(modernity) ในโลกปัจจุบันนี้ การตอบคำถามถึง แนวคิดและหลักพุทธธรรมว่าจะสามารถตอบสนอง และเสนอทางออกต่อสังคมในโลกยุคใหม่ได้อย่างไร จึงเป็นประเด็นสำคัญ การศึกษาถึงความคิดและทฤษฎีของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ในฐานะเป็นนักคิดชาวพุทธที่มีบทบาทต่อโลกสมัยใหม่อย่างลึกซึ้งนั้น นอกจากจะเป็นการอธิบายถึงปัจจัยทางบริบทสังคมที่มีผลต่อการก่อรูปความคิดและทฤษฎีของพระสงฆ์ไทยรูปหนึ่งแล้ว ยังจะเป็นการ ช่วยตอบคำถามถึงบทบาทของพระพุทธศาสนาในโลกสมัยใหม่ด้วยว่า จะยังทรงคุณค่าต่อสังคมร่วมสมัย ได้มากน้อยเพียงใดอีกด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงความคิดและทฤษฎีของพระธรรมปิฎกที่มีต่อโลกสมัยใหม่ รวมทั้งการอธิบายและตีความคำสอนทางพระพุทธศาสนาต่อโลกสมัยใหม่ โดยเน้นประเด็นดังนี้

1. เพื่อศึกษาริบท(context) ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีต่อความคิดและการสร้าง สรรค์ ผลงานของพระธรรมปิฎก
2. เพื่อศึกษาลักษณะการอธิบายและการตีความหลักพุทธธรรมของพระธรรมปิฎกที่มีต่อโลก สมัยใหม่
3. เพื่อศึกษาพัฒนาการทางความคิดของพระธรรมปิฎกและทฤษฎีของพระธรรมปิฎกที่มีต่อโลกสมัยใหม่
4. เพื่อศึกษาถึงผลกระทบของความคิดและทฤษฎีของพระธรรมปิฎกที่มีต่อสังคมโลก สมัยใหม่

วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้ เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) มุ่งเน้นศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความคิดและทฤษฎีของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ที่ปรากฏในวรรณกรรมของท่าน และมุ่งศึกษาวิเคราะห์ถึงพัฒนาการทางความคิดและผลกระทบของความคิดและทฤษฎีของท่านที่มีต่อวิธีการดำเนินชีวิตในยุคปัจจุบัน โดยการศึกษาและวิเคราะห์เอกสาร พร้อมทั้งสัมภาษณ์นักวิชาการ ทางด้านพระพุทธศาสนา

ผลการวิจัย

พระธรรมปิฎกได้แสดงพรรณนาที่มีต่อวิถีการดำเนินชีวิตในแง่มุมต่างๆ อย่างมากมาย อย่างไรก็ตาม ท่านมักจะเริ่มด้วยการแสดงและชี้ให้เห็นถึงปัญหาของมนุษย์ในปัจจุบัน ซึ่งมีผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิต ในที่นี้จึงจะนำเสนอพรรณนาของท่านที่มีต่อมนุษย์ ธรรมชาติแวดล้อม และสังคม ซึ่งจะเน้นสังคมไทยเป็นหลัก พรรณนาเหล่านี้ ก็คือ พรรณนาที่ท่านมองว่า มนุษย์มีวิถีการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบันอย่างไร

1. พรรณนาของพระธรรมปิฎกต่อมนุษย์

ด้านมนุษย์หรือชีวิต มนุษย์ในยุคปัจจุบัน แม้จะมีเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ อย่างมากมาย เพราะอาศัยอยู่ในยุคที่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีความเจริญก้าวหน้า แต่มนุษย์ต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ ทั้งทางด้านร่างกาย และจิตใจ โดยด้านกายนั้น แม้ปัจจุบันจะมีการแพทย์ที่เจริญก้าวหน้า แต่มนุษย์ต้องเผชิญกับโรคร้ายแรงต่างๆ อย่างมากมาย และโรคร้ายไข้เจ็บอันเกิดจากธรรมชาติแวดล้อมเสียเกิดจากสารเคมี เกิดจากสภาพจิตที่เสื่อมโทรมและเกิดจากความวิปริตทางสังคม เช่น ความผิดเพี้ยนทางศีลธรรมและวัฒนธรรม เป็นต้น ส่วนในทางด้านจิตใจนั้น แม้ว่าในปัจจุบัน จะมีวัตถุพร้อม แต่มนุษย์ก็ไม่มีความสุข มนุษย์เกิดความเครียดและความว้าวุ่น แปรลกแยก มีความเร่าร้อนกระวนกระวาย จนเกิดโรคจิตและการฆ่าตัวตายสูงขึ้น รวมทั้งนำไปสู่โรคร้ายไข้เจ็บต่างๆ เช่น โรคหัวใจ เป็นต้น

พระธรรมปิฎกวิเคราะห์ปัญหาของมนุษยชาติ ที่เป็นผลมาจากความขัดแย้งภายในจิตใจว่าเมื่อมนุษย์ปล่อยใจให้ความอยากได้ผลประโยชน์ทางวัตถุเข้าครอบงำ มนุษย์จะมองเพื่อนมนุษย์เป็นปฏิปักษ์ และมองธรรมชาติแวดล้อมเป็นวัตถุที่จะเอาผลประโยชน์ โดยเฉพาะเมื่อมนุษย์เชื่อว่า ความสุขที่แท้จะเกิดขึ้นได้ด้วยการบำรุงบำเรอความสุขทางเนื้อหนัง มนุษย์จึงได้พัฒนาวิถีชีวิตแบบวัตถุนิยมสุดโต่งขึ้นทำให้การแข่งขันและการบริโภคกลายเป็นแบบแผนของชีวิต มนุษย์จึงกลายเป็นนักบริโภคผู้ถือศิวให้กับวิถีชีวิตแห่งการแข่งขันเพื่อการบริโภค และการแข่งขันทำให้มนุษย์ตกอยู่ในสภาพของสงครามเย็นอย่างถาวรกับเพื่อนมนุษย์ และทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อม เมื่อมนุษย์ไม่มีความสุขภายในก็พยายามหาความสุขจากภายนอก โดยการเสพลสิ่งบำเรอความสุขทางเนื้อหนัง เมื่อไม่มีสันติภาพและความมั่นคงภายในจิตใจ มนุษย์ก็พยายามสร้างขึ้นด้วยการบังคับควบคุมกดขี่ครอบงำผู้อื่น ทำให้เกิดการแบ่งแยกเชื้อชาติผิวพวกและเผ่าพันธุ์จึงทำให้ความขัดแย้งทวีความรุนแรงขึ้น นี่เป็นสภาพสังคมที่เป็นผลมาจากความขัดแย้งภายในจิตใจของมนุษย์ นอกจากนี้ พระธรรมปิฎกยังได้วิเคราะห์ว่าปัญหาของสังคมมนุษย์เกิดจากกิเลสสามประการ (พระธรรมปิฎก 2540 ข : 18-20) คือ

1. ตัณหา คือ ความต้องการผลประโยชน์ แสวงหาผลประโยชน์ ซึ่งเป็นลักษณะปัญหาสำคัญในปัจจุบันที่ทำให้ระบบของสังคมเป็นตัวผลักดันให้คนมีสภาพจิตที่แสวงหาผลประโยชน์ ใช้ระบบแข่งขัน ระบบทุนนิยม ระบบวัตถุนิยม และทำให้สังคมในปัจจุบันนี้ กลายเป็นสังคมบริโภคนิยม คนในยุคปัจจุบัน จึงต้องมุ่งหาผลประโยชน์ และหาวัตถุมาเสพลให้มากที่สุดไม่ว่า จะด้วยวิธีการใด ๆ ก็ตาม
2. มานะ ความต้องการอำนาจหรือความยิ่งใหญ่ในด้านต่างๆ

3. ทิฎฐิ ความเชื่อ ความเห็น ความยึดถือในแนวความคิด ลัทธินิยม อุดมการณ์ ศาสนา มองว่า สิ่งที่ตัวเองเห็นหรือยึดถือเท่านั้นเป็นจริง ถูกต้อง

ตามทฤษฎีของพระธรรมปิฎก ทิฎฐิ คือความยึดมั่นหรือความเห็นผิดนี้เป็นตัวสนับสนุนให้ความโลภและความโกรธของมนุษย์ ก่ออันตรายแก่สังคมมนุษย์อย่างยาวนานและแก้ไขยากท่านได้สรุปความเห็นผิดสำคัญ ที่ครอบงำอารยธรรมของมนุษย์สมัยปัจจุบันเป็น 3 ประการ (พระธรรมปิฎก 2540 ข : 20) คือ

1. การมองมนุษย์แยกตัวต่างหากจากธรรมชาติ โดยเห็นว่ามนุษย์มีฐานะที่จะเข้าไปครอบครองเป็นเจ้าของและพิชิตจัดการกับธรรมชาติได้ตามความปรารถนาของตน

2. การมองเพื่อนมนุษย์ไม่ใช่ว่าเป็นเพื่อนมนุษย์ ไม่มองมนุษย์ในความมีภาวะที่ร่วมกัน แต่มองให้เกิดความแตกแยกและแตกต่าง

3. การมองความสุข ว่าความสุขเกิดจากการมีวัตถุบำรุงบำเรอตนพร้อม โดยเห็นว่ามนุษย์จะมีความสุขได้เมื่อมีวัตถุเสพบำรุงบำเรอมากที่สุด

ความเข้าใจผิดทั้งสามประการนี้เป็นตัวกำหนดวิถีสังคมของมนุษยชาติปัจจุบัน ทำให้มนุษย์เกิดปัญหาต่าง ๆ ทั้งตัวมนุษย์กับมนุษย์เอง มนุษย์กับสังคมและมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม

นอกจากนี้แล้ว ยังมีสิ่งที่มีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างมากอีกประการหนึ่งที่ท่านเห็นว่า มีอิทธิพลต่อยุคสมัย นั่นคือ เทคโนโลยี ซึ่งท่านเห็นว่า เทคโนโลยีน่าจะเป็นระบบอีกระบบหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์ในโลกปัจจุบันนี้ โดยท่านจัดเข้าในองค์ประกอบที่เป็นส่วนมนุษย์ เพราะท่านเห็นว่า เทคโนโลยี ก็คือส่วนขยายแห่งศักยภาพทางกายของมนุษย์ หรือเป็นเครื่องมือขยายพิสัยแห่งอินทรีย์ของมนุษย์ เป็นส่วนขยายหรือ extension ของศักยภาพด้านกายของมนุษย์ ซึ่งไปเข้ากับส่วนขยายหรือ extension แห่งศักยภาพด้านจิตของมนุษย์ ด้านจิตของมนุษย์เมื่อขยายศักยภาพออกไปมันจะเป็นอกัญญา ด้านกายเมื่อขยายศักยภาพออกไปก็เป็นเทคโนโลยี ในปัจจุบัน เทคโนโลยีจึงเป็นสภาพแวดล้อมอีกแบบหนึ่ง ต่างหากจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ที่มีบทบาทต่อวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ และมีส่วนต่อการพัฒนามนุษย์ให้เข้มแข็งหรืออ่อนแอก็ได้ ขึ้นอยู่กับท่าทีของมนุษย์ที่มีต่อการใช้เทคโนโลยีเป็นสำคัญ

2. ทฤษฎีของพระธรรมปิฎกต่อธรรมชาติแวดล้อม

ประวัติศาสตร์ของโลกตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา เป็นประวัติศาสตร์แห่งความสำเร็จของมนุษย์ในการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จนสามารถนำไปสู่การพัฒนาอุตสาหกรรมและพัฒนาไปสู่ความเป็นกระแสโลกาภิวัตน์ในปัจจุบัน ความสำเร็จดังกล่าวนี้ เป็นสิ่งที่เห็นได้ไม่ยากนักในปัจจุบัน ในเมื่อวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสามารถที่จะสร้างสภาพการณ์ใหม่ ซึ่งจะช่วยให้บุคคลแต่ละคนสามารถทำอะไรได้อย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน อย่างไรก็ตาม เป็นสิ่งที่ชัดเจนเช่นเดียวกันว่า ความสำเร็จดังกล่าวนี้ มนุษย์ต้องซื้อมาด้วยราคาแพงด้วยการแลกเปลี่ยนกับธรรมชาติแวดล้อม และแลกด้วยชีวิตของมนุษย์เอง จนอาจกล่าวได้เช่นเดียวกันว่า ไม่มียุคไหนที่มนุษย์จะต้องเผชิญหน้ากับ

วิกฤตการณ์ต่าง ๆ อย่างรุนแรงเท่ากับยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิกฤตการณ์ด้านธรรมชาติสิ่งแวดล้อม จนทำให้การแสวงหาคูหลยภาพและความยั่งยืนของโลกในปัจจุบัน เป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจอย่างจริงจังมากยิ่งขึ้น

การแสวงหาทางออกจากวิกฤตการณ์ในปัจจุบัน เพื่อสร้างคูหลยภาพและความยั่งยืนให้เกิดขึ้นในระบบนิเวศ นอกจากจะมาจากความพยายามของนักนิเวศวิทยาและนักวิชาการสาขาอื่น ๆ แล้ว การแสวงหาคำตอบจากรากฐานแนวคิดและจารีตทางศาสนาก็นับเป็นทางเลือกใหม่อีกอย่างหนึ่งที่กำลังได้รับการยอมรับมากยิ่งขึ้น เพราะเป็นแหล่งที่เต็มไปด้วยคุณค่าเชิงจริยธรรมด้านสิ่งแวดล้อมและมีหลักที่สะท้อนถึงประเด็นทางสิ่งแวดล้อม และเป็นการกลับไปหาภูมิปัญญาและจารีตประเพณีดั้งเดิม ที่เคยมีบทบาทในการรักษาคูหลยภาพในธรรมชาติแวดล้อม (Gosling 2001; Tucker and Williams 1997 : 403-425) พระพุทธศาสนาและค่านิยมแนวพุทธจึงเป็นแหล่งความรู้สำคัญแหล่งหนึ่งที่มีหลักธรรมและจารีตประเพณีที่สัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันได้

นอกจากแนวความคิดในยุคปัจจุบัน ที่ก่อให้เกิดปัญหาแล้ว ท่านยังเห็นว่า ยังมีทัศนคติที่เจริญควบคู่มาด้วยกันที่เป็นปัจจัยแก่กันกับแนวความคิดที่กล่าวมา ช่วยเสริมให้ยุคนี้มีปัญหาที่เป็นลักษณะเฉพาะตัวหนักขึ้นไปอีก (พระธรรมปิฎก 2537 : 38-41) กล่าวคือ

ประการแรก คือทัศนคติแบบชำนาญพิเศษเฉพาะด้าน เฉพาะทาง(Specialization) ยุคอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นยุคที่เปลี่ยนแปลงโลกเป็นอย่างยิ่ง จึงเป็นยุคแห่งความชำนาญเฉพาะทาง ที่วิทยาการต่าง ๆ ได้มีการแบ่งซอยออกไป ให้มีการศึกษาแนวดิ่งลงไปทิศทางนั้น ๆ เจาะลึกเฉพาะด้านของตนมาก แต่ขาดการเชื่อมโยงประสานกับแดนความรู้ความชำนาญด้านอื่น ๆ จนกระทั่งเกิดความหลงผิดไปว่า วิทยาการในสายของตนนั้นสามารถแก้ปัญหาของมนุษย์ได้ทุกอย่าง

ประการที่สอง ทัศนคติที่ว่า มนุษย์สามารถแก้ปัญหาจริยธรรมได้โดยไม่ต้องใช้ปัจจัยหรือวิธีการทางจริยธรรม กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ จะแก้ปัญหาทางศีลธรรมและจริยธรรมด้วยวิธีการทางด้านวัตถุด้วยความเชื่อที่ว่า ถ้าพัฒนาวัตถุให้พร้อมแล้ว ปัญหาทางด้านจริยธรรมก็จะหมดไปเอง ไม่ต้องพัฒนามนุษย์ ไม่ต้องพัฒนาจิตใจ ดังในวงการเศรษฐศาสตร์มีความเชื่อกันว่า “ถ้าเศรษฐกิจดีแล้ว ปัญหาจริยธรรมก็ไม่มี”

ท่านมีความเห็นตรงข้ามว่า “ยิ่งวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเจริญขึ้นเท่าใด จริยธรรมก็ยิ่งทวีความจำเป็นมากขึ้น และสวัสดิภาพของมนุษย์ก็ยิ่งต้องการจริยธรรมมากขึ้นเท่านั้น” (พระธรรมปิฎก 2537 : 24)

นอกจากนี้แล้ว ท่านยังเห็นว่า บรรดาศาสตร์ทั้งหลายในปัจจุบัน ต่างพยายามที่จะบอกว่าเป็นความเป็นวิทยาศาสตร์อยู่ในตัวด้วย ลักษณะดังกล่าวเช่นนี้ ท่านจึงได้ทำการวิพากษ์วิจารณ์ศาสตร์ต่าง ๆ ที่พยายามจะเปลี่ยนสีเป็นวิทยาศาสตร์ในปัจจุบัน ด้วยแนวคิดทางพระพุทธศาสนา โดยท่านเห็นว่า

ปัญหาต่าง ๆ ของสังคมในปัจจุบันนี้ก่อตัวขึ้นบนฐานข้างในจิตใจของมนุษย์นี่เอง (พระธรรมปิฎก 2540 ข: 18-20) เกิดจากเหตุสำคัญในจิตใจของมนุษย์ ทำให้มนุษย์ออกไปแสดงบทบาทต่าง ๆ มากมายในโลก อย่างไรก็ตาม การแก้ปัญหาเหล่านั้น ท่านก็ไม่ได้มองเฉพาะการแก้ที่สาเหตุทางด้านจิตใจเท่านั้น แต่จะต้องมองเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องแล้วแก้ที่สาเหตุของปัญหาเหล่านั้น เมื่อท่านมองว่า ตัณหา มานะ และทิฐิเหล่านี้เป็นสาเหตุสำคัญของปัญหา ท่านจึงเสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่ตรงสาเหตุสำคัญทั้งสามนี้ ซึ่งเป็นสาเหตุภายในจิตใจของมนุษย์ การจัดการการศึกษาจึงเป็นกระบวนการในการพัฒนามนุษย์ที่ท่านให้ความสำคัญที่สุดในการแก้ไขปัญหาสังคมและปัญหาอื่น ๆ ที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาและการพัฒนาที่ยั่งยืน แม้ท่านจะเห็นว่า ได้ผลช้าไม่เหมือนกับวิธีการในการแก้ปัญหาแบบอื่น แต่ผลที่ได้รับก็จะยั่งยืนมั่นคง เพราะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายในจิตใจและภายในตัวของมนุษย์ ดังนั้น จึงไม่เป็นที่น่าแปลกแต่ประการใด ที่ท่านจะเน้นย้ำถึงปัญหาการศึกษาและการพัฒนาการศึกษา ดังจะเห็นได้ว่า ท่านได้เขียนหนังสือและบรรยายธรรมเป็นจำนวนมากว่าด้วยบทบาทของการศึกษา (Soraj Hongladarom 1998 : 108) การศึกษาจึงเป็นศูนย์กลางคำสอนของท่านในทุกระดับทั้งความเจริญของงามส่วนบุคคล การพัฒนาสังคมและโลกในวงกว้างออกไป (Evans 1999 : 3) การศึกษาจึงเป็นพื้นฐานในการพัฒนามนุษย์และสังคมไปสู่ความยั่งยืนและมั่นคง

พระธรรมปิฎกยังได้ตั้งข้อสังเกตว่า โลกในยุคที่ผ่านมา เป็นโลกที่เจริญด้วยวิทยาศาสตร์มาก มนุษย์ก็มักจะนิยมวิทยาศาสตร์หรือคลั่งวิทยาศาสตร์ (Scientism) มีความภาคภูมิใจใน วิทยาศาสตร์ จนกระทั่งวิทยาศาสตร์มีสถานะสูงสุด ด้วยเหตุผลสำคัญ 2 ประการ (พระธรรมปิฎก 2543 : 82) คือ ประการแรก วิทยาศาสตร์เป็นความหวังและความฝันอันสูงสุดของมนุษยชาติว่า จะนำมนุษย์ไปสู่ความสุขสมบูรณ์ และประการที่สอง วิทยาศาสตร์ได้ก้าวเข้ามาเป็นมาตรฐานสำหรับวัดความจริงทุกสิ่งทุกอย่าง และวิชาการทั้งหลายก็พยายามปรับตัวให้เป็นวิทยาศาสตร์ดังกล่าวมา เช่น เศรษฐศาสตร์ จิตวิทยา เป็นต้น

ในการวิเคราะห์สภาพของความเจริญก้าวหน้าในปัจจุบันนี้ ไม่ว่าจะโดยการวิเคราะห์ลึกลงไปในศาสตร์ต่างๆ แขนงใดก็ตาม ท่านได้ตั้งข้อสังเกตโดยให้พิจารณาไปถึงรากฐานของแนวคิดที่เป็นรากฐานของอารยธรรมโลกในปัจจุบันทั้งหมด ซึ่งท่านเห็นว่า ปัญหาต่าง ๆ ที่มนุษย์ประสบอยู่ในปัจจุบัน ไม่ได้อยู่ที่เรื่องของยุคสมัยเท่านั้น แต่ปัญหาที่รุนแรงที่เป็นพื้นฐานปัญหาทั้งหมดของมนุษย์ในปัจจุบัน ก็คือ ปัญหารากฐานความคิดที่ผิดพลาด ซึ่งนำหายนะและวิกฤตการณ์ต่าง ๆ มากมายมาสู่สังคมมนุษย์และสิ่งแวดล้อม แม้แต่นักคิดและนักวิชาการในโลกตะวันตกปัจจุบันจำนวนมากก็ยอมรับในประเด็นนี้

ในทรรศนะของท่านจึงเห็นว่า สายความคิดของอารยธรรมตะวันตกเกือบทั้งหมด ที่แสดงออกผ่านปรัชญา ศาสนา และวิทยาการต่าง ๆ รวมทั้งนักเศรษฐศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ ทั้งในฝ่ายทุนนิยมหรือสังคมนิยม ล้วนตั้งอยู่บนรากฐานความคิดนี้ทั้งสิ้น (พระธรรมปิฎก 2537 : 52) พัฒนาการแห่งการสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าของโลกในปัจจุบัน ที่แสดงออกผ่านอารยธรรมตะวันตกจึงก่อให้เกิดปัญหาใหม่ ๆ ให้กับโลก ซึ่งเป็นปัญหาที่สำคัญร้ายแรงไม่เบาไปกว่าความสำเร็จเหมือนกัน

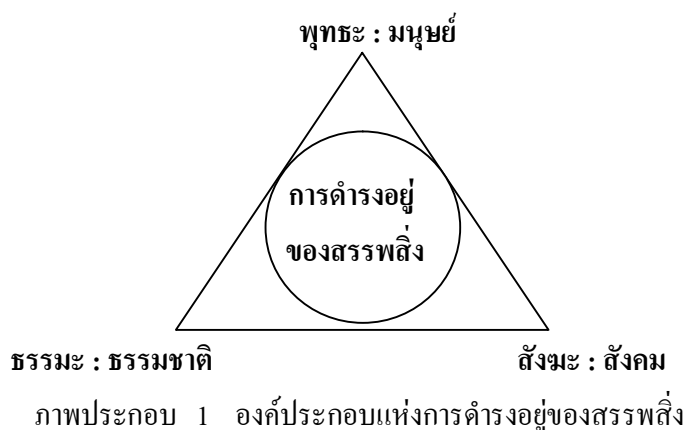

(พระเทพเวที 2535 : 10) ไม่ว่าจะเป็นการคิดค้นทางด้านวิทยาศาสตร์และการสร้างสรรค์เทคโนโลยี จนกระทั่งการนำไปสู่การสร้างสังคมอุตสาหกรรม เพื่อการสร้างสิ่งปรนเปรอคือวัตถุให้กับมนุษย์ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพราะมีความเชื่อรองรับว่า มนุษย์จะมีความสุขเมื่อมีความพร้อมทางด้านวัตถุ ซึ่งล้วนแต่เป็นตัวแทนรากฐานความคิดดังกล่าวทั้งสิ้น

พระธรรมปิฎกเห็นว่า รากฐานความคิดที่มองมนุษย์แตกต่างหากจากธรรมชาติ สามารถที่จะพิชิตธรรมชาติ ครอบงำและจัดการธรรมชาติเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ได้ เพื่อแสวงหาความสุขจากธรรมชาตินี้ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเป็นไปในลักษณะทำลายซึ่งกันและกัน และมนุษย์พยายามที่จะเอาเปรียบธรรมชาติมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ เมื่อมนุษย์ทำลายและเบียดเบียนธรรมชาติมากขึ้น ไม่ว่าจะโดยการนำเอาทรัพยากรมาใช้เกินความจำเป็น หรือการผลิตของเสียแก่ธรรมชาติ ธรรมชาติเองก็จะเบียดเบียนและลงโทษมนุษย์ตอบแทน ไม่ว่าจะโดยการเกิดเหตุการณ์วิปริตในธรรมชาติ หรือปรากฏการณ์ปฏิกิริยาเรือนกระจก(greenhouse effect) เป็นต้น ลักษณะดังกล่าวนี้แม้ว่าในปัจจุบันนักปราชญ์ทางตะวันตกจะได้หันกลับมามองว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แวดล้อม แต่ก็ยังเป็นการมองธรรมชาติว่า เป็นส่วนหนึ่งของมนุษย์ที่มนุษย์สามารถเข้าไปจัดการได้ ดังคำที่เรียกธรรมชาติว่า สิ่งแวดล้อม(ของมนุษย์) หรือคำว่า การจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นต้น แทนที่จะมองว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและมนุษย์เองก็เป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งด้วย

อย่างไรก็ตาม ท่านเห็นว่า การที่มนุษย์จะสามารถแก้ไขวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมในปัจจุบันได้ นั้น มนุษย์จะต้องเปลี่ยนรากฐานความคิดใหม่ โดยจะต้องมองสิ่งต่าง ๆ อย่างองค์รวม(Holistic View) ซึ่งเป็นการมองที่สอดคล้องกับหลักธรรมและค่านิยมทางพระพุทธศาสนา โดยท่านเห็นว่าหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ก็คือ หลักธรรมชาติและกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ดังนั้นท่าที ทศนคติและคุณค่าทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับธรรมชาติแวดล้อม ดังแสดงออกผ่านหลักธรรม ความเชื่อและจารีตประเพณีทางพระพุทธศาสนา และประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาเองที่ล้วนเกี่ยวข้องกับธรรมชาติแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวข้องกับป่า ซึ่งสามารถใช้เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดทัศนคติเชิงการอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างเป็นธรรมชาติ และใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน อันจะนำไปสู่คุณภาพและความยั่งยืนในระบบนิเวศได้

โดยนัยนี้ พระธรรมปิฎก จึงมีทรรศนะว่า ความสัมพันธ์และท่าทีที่มีต่อธรรมชาติที่ถูกต้องตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาดังกล่าวมานี้ จะก่อให้เกิดดุลยภาพแห่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และจะส่งผลให้องค์ประกอบแห่งการดำรงอยู่ของสรรพสิ่ง 3 ประการ คือ มนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม เป็นไปอย่างประสานกลมกลืนสอดคล้องกัน ซึ่งพระธรรมปิฎกตีความจากหลักพระรัตนตรัยนั้นเองว่า พระพุทธ ก็คือ ตัวแทนของมนุษย์ พระธรรม ก็คือ ธรรมชาติ และพระสงฆ์นั้นก็คือ ตัวแทนของสังคม ดังแสดงในภาพประกอบ 1

พระธรรมปิฎก จึงเห็นว่า การดำรงอยู่ด้วยดีของมนุษย์นั้น จะต้องเป็นไปในลักษณะแห่งองค์รวม และอาศัยความเป็นไปอย่างประสานและเกื้อกูลกันของระบบแห่งความสัมพันธ์แห่งองค์ประกอบทั้งสามดังกล่าว คือ มนุษย์ ธรรมชาติ และสังฆะ ในระบบแห่งมนุษย์นั้น ประกอบไปด้วยพฤติกรรม จิตใจ และสติปัญญา ในระบบแห่งธรรมชาติ นั้น ก็คือระบบแห่งนิเวศที่ประกอบไปด้วยสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิตอีกมากมาย และระบบแห่งสังฆะนั้น ก็คือ ระบบแห่งเจตจำนงของมนุษย์ ที่แยกย่อยออกเป็นระบบการเมืองการปกครอง ระบบเศรษฐกิจ ระบบเทคโนโลยี เป็นต้น (พระธรรมปิฎก 2541 : 237-262)

3. ทรรศนะของพระธรรมปิฎกทางด้านสังฆะ

ปัจจุบัน สังคมไทยและสังคมโลกกำลังเผชิญหน้ากับปัญหาและวิกฤตการณ์ต่าง ๆ อันเป็นผลมาจากกระแสโลกาภิวัตน์ วิถีชีวิตของมนุษย์และสรรพสิ่งได้ถูกกำหนดด้วยคุณค่าแห่งวัฒนธรรมบริโคนิยมและการแข่งขัน พระธรรมปิฎก ในฐานะพระมหาเถระผู้เป็นพระนักปราชญ์ของไทย ได้พยายามชี้ให้เห็นถึงภาวะแห่งความเป็นจริงของสังคมยุคปัจจุบัน ที่เชื่อมโยงกันทั้งโลกอย่างซับซ้อน ทั้งทางด้านข้อมูลข่าวสาร ทุน การค้า วัฒนธรรม และในขณะที่เดียวกันก็ได้นำเสนอหลักพุทธธรรมมาเป็นรากฐานในการแก้ปัญหาในยุคโลกาภิวัตน์ ตลอดจนการสร้างสรรค์สังคมใหม่ที่เป็นไปพ้นจากร่มเงาวัฒนธรรมบริโคนิยม

แนวทางในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคมมนุษย์ พระธรรมปิฎกจึงได้อาศัยแนวคิดและหลักธรรมจากพระไตรปิฎก พร้อมกันนั้นก็นำมาประยุกต์เข้ากับศาสตร์ในสังคมปัจจุบัน ตามทรรศนะของพระธรรมปิฎก ท่านจึงเห็นว่า สังคมสงฆ์เป็นสังคมแบบอย่างหรือสังคมอุดมคติร่วมสมัยที่มนุษย์สามารถช่วยกันสร้างกันได้ ดังท่านกล่าวว่า “สังฆะ คือ สงฆ์เป็นแม่แบบของสังคมเป็นสังคมในอุดมคติของมนุษยชาติ คือชุมชนของคนที่มีการศึกษาหรือได้พัฒนาคนแล้ว” (พระเทพเวที 2532 ก : 257) ดังนั้นท่านจึงนำเสนอแนวทางในการพัฒนาสังคมมนุษย์ให้เข้าถึงจุดหมาย คือ สันติสุข โดยอาศัยแนวทางของสังฆะ หรือชุมชนแห่งอุดมคติแบบพุทธ ตามทรรศนะของท่าน ระบบสังฆะหรือสงฆ์นั้น เป็นระบบบูรณาการอันเป็นองค์รวมใหญ่ที่สามารถทำให้มนุษย์ดำรงอยู่ด้วยดี คือ มนุษย์ ธรรมชาติ สังฆะ ระบบทั้ง

สามนี้จะต้องประสานกันเข้าเป็นองค์รวมเดียว โดยมีมนุษย์เป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะพัฒนาให้ระบบบูรณาการเป็นไปด้วยดี ด้วยการปฏิบัติต่อระบบทั้งสามอย่างถูกต้อง

พระธรรมปิฎกเห็นว่า หลักการของพระพุทธศาสนาที่เรียกว่าพระรัตนตรัยนั้นเป็นระบบบูรณาการในระดับแห่งการพัฒนาสูงสุด กล่าวคือ มนุษย์พัฒนาสูงสุดจุดยอดเป็นพุทธะ ธรรมชาตินั้นสาระที่แท้จริงคือธรรมะและสังคัมพัฒนาไปเป็นสังคัมอุคคคติเรียกว่า สังฆะ ซึ่งท่านได้อธิบายไว้ (พระเทพเวที 2531 : 69; พระธรรมปิฎก 2543 : 419) ดังนี้

1. มนุษย์พัฒนาสูงสุดโดยค้นพบหลักความจริงและเข้าถึงความดีงามสูงสุดกลายเป็นพุทธะ เป็นบุคคลต้นแบบที่ยืนยันถึงวิสัยความสามารถของมนุษย์ว่า มนุษย์สามารถหยั่งรู้จักรักรวมเข้าถึงความจริงและความดีงามสูงสุดได้ด้วยสติปัญญาและความเพียรพยายามของมนุษย์เอง เป็นมนุษย์ผู้พัฒนาตนสมบูรณ์แล้วโดยได้ค้นพบธรรมและเปิดเผยธรรมแก่สังคัม

2. ธรรมชาติ หลักความจริง ความดีงามที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบและเข้าถึง สาระของธรรมชาติที่ปรากฏแก่มนุษย์นั้นเรียกว่า ธรรมะ เป็นตัวความจริงของธรรมชาติที่ปรากฏแก่มนุษย์ เป็นสภาพที่ดำรงอยู่หรือเป็นไปตามธรรมชาติของมันเอง เป็นกฎเกณฑ์อันแน่นอนคือนิยามแห่งเหตุและผลอย่างที่เราเรียกว่ากฎธรรมชาติ ซึ่งมนุษย์เข้าถึงได้ด้วยปัญญา

3. สังคัม หรือหมู่ชนซึ่งประกอบด้วยบุคคลที่พัฒนาตนเข้าถึงธรรมตามอย่างพุทธะเรียกว่า สังฆะ เป็นสังคัมที่ดีงาม ซึ่งทุก ๆ คนมีชีวิตที่กลมกลืนเกื้อกูลในความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เป็นชุมชนหรือสังคัมแบบอย่างซึ่งเป็นพยานยืนยันว่า มนุษย์ทั่วไปมีความสามารถที่จะบรรลุความจริง ความดีงามสูงสุดได้อย่างบุคคลต้นแบบ เป็นสังคัมที่มนุษย์สามารถช่วยกันสร้างขึ้นได้

ดังนั้น ระบบบูรณาการตามทฤษฎีของพระธรรมปิฎก ซึ่งเป็นระบบที่พัฒนาสูงสุดที่มนุษย์ควรเข้าถึง องค์ประกอบของระบบบูรณาการก็เลื่อนจาก มนุษย์-ธรรมชาติ-สังคัม ขึ้นไปสู่ พุทธะ ธรรมะ-สังฆะ คือก้าวจากจุดของความเป็นมนุษย์ขึ้นสู่ความเป็นพุทธะโดยการเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ รู้แก่นแท้ของธรรมชาติมีจำนวนมาก ๆ เข้าก็จะเกิดเป็นสังคัมที่พัฒนาสูงสุดที่เรียกว่า สังฆะ

นอกจากนี้แล้ว ท่านยังมองว่า จุดหมายของสังคัมมีความสัมพันธ์กับจุดหมายของชีวิต กล่าวคือ เป็นสภาพแวดล้อมที่เกื้อกูลให้มนุษย์ได้เข้าถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิต แต่จุดหมายของชีวิตก็แตกต่างจากจุดหมายของสังคัม เพราะชีวิตของมนุษย์นั้นมีระยะเวลาจำกัด มนุษย์แต่ละคนจะต้องพยายามเข้าถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิตก่อนที่ชีวิตจะจบสิ้น

จุดหมายของชีวิตตามทฤษฎีของพระธรรมปิฎก ก็คือ อิสรภาพ (Freedom) ซึ่งหมายถึง “การทำให้ชีวิตหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของปัจจัยภายนอกให้มากที่สุด และมีความเป็นใหญ่ในตัวเองในการที่จะกำหนดความเป็นอยู่ของตนให้ได้มากที่สุด” (พระเทพเวที 2531 : 4) คำว่า อิสรภาพ ในทฤษฎีของพระธรรมปิฎกนี้ ก็คือ สันติสุข อันเป็นชื่อของนิพพาน และเป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนามนุษย์ เพื่อให้มนุษย์มีสันติสุขและอิสรภาพทั้งภายในและภายนอก

โดยนัยนี้ พระธรรมปิฎกจึงเห็นว่า สังคมที่ดีนั้นเป็นปัจจัยที่เอื้อให้มนุษย์เข้าถึงจุดหมายของชีวิต คือ อิสระภาพหรือความหลุดพ้น (วิมุตติ) ได้แก่ความปลอดโปร่ง โล่ง เป็นอิสระ เป็นภาวะที่พ้นจากความบีบคั้น บังคับ จำกัด ผูกมัด ขัดข้อง ปราศจากข้อบกพร่องไม่ต้องขึ้นต่อสิ่งอื่นหรือใครอื่น เป็นภาวะที่เป็นไทแก่ตัวหรือใหญ่ในตัว ซึ่งทำให้พร้อมที่จะทำ (และไม่ทำ) การใด ๆ ได้ตามที่ต้องการ หรือเห็นสมควร พระธรรมปิฎกได้แบ่งอิสระภาพดังกล่าวออกเป็น 4 ด้าน(Phra Debvedi 1990 : 26-16) คือ

1. อิสระภาพทางกาย หรืออิสระภาพพื้นฐานของชีวิต (Physical freedom) ได้แก่ อิสระภาพทางกาย ที่ปลอดพ้นจากการบีบคั้นเบียดเบียนในทางธรรมชาติ หรือสภาพแวดล้อมทางกายภาพ

2. อิสระภาพทางสังคม หรือเกี่ยวกับศีล (Social freedom) คือ ความปลอดพ้นจากการบีบคั้นเบียดเบียนกันระหว่างมนุษย์ พ้นจากความยุติธรรม การเอาัดเอาเปรียบ การข่มเหง แย่งชิง มีอาชีพะคือ อาชีพที่ประกอบได้โดยสุจริต ดำรงชีวิตอย่างโปร่งโล่ง ไม่ว่างงาน พึ่งตนได้ รวมไปถึงความหลุดพ้นจากความบีบคั้นในการใช้สติปัญญา สามารถแสดงออกซึ่งความคิดเห็นอันเป็นผลแห่งสติปัญญานั้นโดยเสรีซึ่งสัมพันธ์กับอิสระภาพทางปัญญา

3. อิสระภาพทางจิตใจ (Emotional freedom) เช่นการมีจิตใจที่มีคุณธรรม มีความเข้มแข็งมั่นคงไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรม ไม่ถูกกิเลสและความทุกข์บีบคั้นครอบงำ ไม่มีความโศก ปราศจากความขุ่นมัวเศร้าหมองเบิกบานเป็นสุข

4. อิสระภาพทางปัญญา (Intellectual freedom) คือ ภาวะที่มีการรับรู้อย่างถูกต้องตามเป็นจริง ไม่เอนเอียงด้วยอคติ รู้จักคิด คิดเองเป็น รู้จักคิดแก้ปัญหา รู้วิธีที่จะทำการต่าง ๆ ให้สำเร็จผล มีความคิดวินัยที่บริสุทธิ์ ไม่เป็นทาสของกิเลส ใช้ปัญญาคิดการต่าง ๆ โดยบริสุทธิ์ใจ ไม่มีเงื่อนไขหรือกิเลสแอบแฝงตลอดจนรู้แจ้งสัจธรรมถึงขั้นหลุดพ้นจากความทุกข์อันเกี่ยวเนื่องกันกับอิสระภาพทางจิตใจ

อิทธิพลและผลกระทบทางความคิดของพระธรรมปิฎกที่มีต่อโลกสมัยใหม่

ตลอดชีวิตแห่งการศึกษาและเผยแพร่ธรรมของพระธรรมปิฎกนั้น ถือได้ว่า เป็นชีวิตที่อุทิศต่อพระพุทธศาสนา โดยการดำเนินตามพุทธวิถีเพื่อประโยชน์และความสุขของพหุชน การที่ท่านสามารถเข้าใจหลักพุทธธรรมอย่างลึกซึ้ง และสามารถนำมาเสนอโดยการอธิบายและปรับประยุกต์ใช้กับสังคมสมัยใหม่ ทำให้เป็นที่ยอมรับในสังคมอย่างกว้างขวาง ดังนั้น แนวความคิดและทฤษฎะที่ท่านได้แสดงออกไป จึงมีผลกระทบต่อบุคคลในสังคม ซึ่งอาจสรุปผลกระทบของความคิดที่แสดงออกผ่านทฤษฎะของท่านได้ดังนี้

1. แนวคิดและการจัดการศึกษาตามแนวพุทธ

กล่าวได้ว่า แนวคิดและทฤษฎะที่พระธรรมปิฎกได้นั้นมากที่สุด ในการอธิบายและชี้แจงหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ก็คือ การเน้นแนวคิดทางการศึกษา กล่าวคือ ท่านมองว่าพระพุทธศาสนานั้น เป็นศาสนาแห่งการศึกษา “เรื่องของพระพุทธศาสนาทั้งหมด เริ่มต้นด้วยการศึกษา และจบลงด้วยการจบการศึกษา กระบวนการทั้งหมดก็เรียกว่า ศึกษา อย่างนี้ จึงกล่าวว่า พระพุทธศาสนา

เป็นศาสนาแห่งการศึกษา” (พระเทพเวที 2531 ข : 3) การนำเสนอพระสนะของท่านทั้งหมด ท่านจึงวิเคราะห์ในเชิงของการศึกษา เป็นเรื่องของการพัฒนามนุษย์ ทั้งในแง่ของกายและจิตใจ และความรู้ความเข้าใจ ด้วยผลงานดังกล่าวจึงมีการนำเอาแนวคิดของท่านไปใช้ในแวดวงการศึกษามากยิ่งขึ้น รวมทั้งนำเอาแนวคิดการศึกษาแบบพระพุทธศาสนาไปใช้ในหน่วยงานและองค์กรหลายหน่วยงาน โดยเฉพาะนำไปใช้ในการจัดการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นระบบการศึกษาในครอบครัว (Home School) โรงเรียนวิถิปุทธ หรือกระทรวงศึกษาธิการ เป็นต้น รวมทั้งในระบบการศึกษาของคณะสงฆ์นั้น จะพบว่า ท่านเป็นพระภิกษุสงฆ์เพียงไม่กี่รูปที่ได้เพียรพยายามที่จะปฏิรูปการศึกษาของคณะสงฆ์อย่างจริงจัง ทั้งการนำเสนอต่อผู้รับผิดชอบในคณะสงฆ์ และการเรียกร้องให้ประชาชนและรัฐบาลเอาใจใส่ต่อการศึกษาคณะสงฆ์อย่างจริงจัง (พระไพศาล วิสาโล 2542 : 57) ในปัจจุบัน การศึกษาในรูปแบบมหาวิทยาลัยสงฆ์จึงมีความเจริญเติบโต โดยมีการเปิดการศึกษาถึงระดับปริญญาเอก และมีการขยายวิทยาเขตออกไปในต่างจังหวัดอย่างทั่วถึง และผู้ที่จบการศึกษาจากสถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์นี้ ก็เป็นที่ยอมรับจากสังคมวงกว้าง

2. แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (Engaged Buddhism)

พระพุทธศาสนากับสังคมมีความสัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องกันมา ตั้งแต่เริ่มเกิดมีพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากกรณีที่พระพุทธองค์ทรงส่งพระสาวกชุดแรกออกไปประกาศพระศาสนาซึ่งทิศต่างๆ ในปัจจุบันนี้ พระพุทธศาสนาได้เข้าไปมีบทบาทในสังคมมากยิ่งขึ้นในแทบทุกด้าน และในสังคมตะวันตกก็มีการนำเอาหลักพุทธธรรมไปใช้ในสังคมมากยิ่งขึ้น จึงกลายเป็นแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่เน้นบทบาทเพื่อทางสังคม ซึ่งในตะวันตกก็มีขบวนการทางพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม(Engaged Buddhism) เพิ่มมากขึ้น และคำว่า Engaged Buddhism นี้มีที่มาจากการใช้ศัพท์ของพระสงฆ์นิคายเซน ชาวเวียดนาม ชื่อ พระดิช นัท ฮันท์ (Thich Nhat Hanh) (Queen and King 1996; Queen 2000; Powers 2000 : 75; Keown 2003 : 86) การเน้นบทบาทของพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมนี้ จะครอบคลุมมิติคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง สิ่งแวดล้อม สิทธิมนุษยชน สันติภาพ เป็นต้น แนวคิดเรื่องพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมดังกล่าว จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า พระธรรมปิฎกเป็นผู้ที่พยายามชี้ให้เห็นบทบาทของพระพุทธศาสนาในมิติทางสังคมเป็นอย่างมาก

3. อิทธิพลต่อการรักษาและปรับปรุง สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในสังคมปัจจุบัน

การทบทวนบทบาทของพระสงฆ์ หรือการหันมาเน้นความสำคัญของพระสงฆ์ที่มีต่อสังคมของพระธรรมปิฎกนี้ นอกจากจะเป็นการนำเสนอในท่ามกลางกระแสสังคมที่กำลังก้าวไปสู่สังคมแห่งการพัฒนาแล้ว ยังสืบเนื่องมาจากการที่ท่านมองเห็นว่า พระสงฆ์และสถาบันทางพระพุทธศาสนาในอดีตเคยมีบทบาทและความสำคัญ ต่อการสร้างสรรค์สังคมไทยเป็นอย่างมากและเป็นเวลานานตั้งแต่รัฐไทยเริ่มก่อตัวเป็นรัฐมา ในสังคมไทยเราจึงพบบทบาทที่สำคัญของพระสงฆ์และสถาบันทางพระพุทธศาสนา ก็คือ ในด้านการศึกษา วัดได้กลายเป็นศูนย์กลางของการศึกษา โดยมีพระเป็นผู้สอน

วิชาการต่าง ๆ ทุกสาขา ไม่ว่าจะเป็นวิชาการทางโลกหรือทางธรรม ในทางสังคม วัตถุประสงค์กลางของชุมชนในด้านต่าง ๆ (พระราชวรมุนี 2529 : 27)

4. บทบาทในการรักษาพระธรรมวินัยให้บริสุทธิ์

ในสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุกๆ ด้านนี้ ได้ส่งผลกระทบต่อพระสงฆ์และสถาบันสงฆ์เป็นอย่างมาก และปัญหาที่เด่นชัดและเป็นปัญหามากที่สุดของสถาบันสงฆ์ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ก็คือ ปัญหาเกี่ยวกับความประพฤติของพระภิกษุสงฆ์ที่ตกเป็นข่าวตามหน้าหนังสือพิมพ์ในแต่ละปี บทบาทหนึ่งที่เด่นชัดของพระธรรมปิฎก ก็คือ ความพยายามในการรักษาพระธรรมวินัยให้บริสุทธิ์ ซึ่งท่านได้แบ่งปัญหาเกี่ยวกับพฤติกรรมที่เด่นของพระสงฆ์ที่ประพฤติเป็นปัญหาออกเป็น 2 กลุ่ม (พระเทพเวที 2532 ข : 23) คือ กลุ่มที่ทำวิปริตจากพระธรรมวินัย หรือกลุ่มที่ประพฤติคลาดเคลื่อนจากหลักธรรมคำสอนและวินัยที่เป็นบทบัญญัติของพระพุทธเจ้า เช่น พระใบ้ห่วย ทำเครื่องนาฬิกา การประกอบไสยศาสตร์เป็นต้น และกลุ่มที่ทำธรรมวินัยให้วิปริต หรือกลุ่มที่สอนสิ่งที่คลาดเคลื่อนผิดเพี้ยนจากหลักธรรมวินัย เช่น สำนักบางสำนักที่สอนในสิ่งที่ผิดไปจากหลักการที่แท้จริงของพระพุทธศาสนา

การรักษาพระธรรมวินัยของท่านที่ปรากฏในรูปแบบของการพูดและงานเขียนนั้น จะมีลักษณะสำคัญ ๆ หลายประการ เช่น การให้เกณฑ์วินิจฉัยความหมายและคุณค่าของพุทธธรรม เพื่อให้เกิดความชัดเจนและความถูกต้องสมบูรณ์แก่คำสอนของพระพุทธองค์ (พระเทพเวที 2534 : 48 - 77) การวางมาตรฐานทางด้านความเชื่อสำหรับชาวพุทธ นั่นคือ ชาวพุทธจะต้องเชื่อในเรื่องของกรรม เชื่อการกระทำ หวังผลสำเร็จจากการทำเหตุ ลงมือกระทำการต่าง ๆ ด้วยความเพียรพยายามตามหลักการแห่งเหตุและผล โดยให้กรรมโยงกับความเพียร (กรรมวาที วิริยวาที) รวมทั้งวางมาตรฐานทางการปฏิบัติ คือ การฝึกฝนและปฏิบัติตนตามหลักไตรสิกขา คือ สีล สมาธิ และปัญญา (พระธรรมปิฎก 2538 ข : 31 - 32)

ที่สำคัญยิ่งก็คือ การสร้างเครื่องมือเพื่อการรักษาพระธรรมวินัยให้ถูกต้อง คือ การเป็นที่ปรึกษาโครงการพัฒนาระบบคอมพิวเตอร์ เพื่อการศึกษาพระไตรปิฎกและอรรถกถา ตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สำนักคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยมหิดล นอกเหนือจากการสนองงานในการศึกษาพระพุทธศาสนาแล้ว จากแนวคิดและทรรศนะในการรักษาพระธรรมวินัยให้บริสุทธิ์อย่างยิ่งนี้ จึงจะเห็นบทบาทของท่านในเหตุการณ์ที่สำคัญๆ ไม่ว่าจะกรณีพระภิกษุสงฆ์ประพฤติไม่ดีทั่วไป เช่น กรณีพระยันตระ กรณีอิสระมุนี กรณีสันตือโสภณ กรณีธรรมกาย กรณีพระมโนเมตตานนโท เป็นต้น

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาถึงทรรศนะของพระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตโต) ที่มีต่อวิถีการดำเนินชีวิตในยุคปัจจุบันนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงองค์รวมที่จะช่วยให้เข้าใจในภาพรวมในการนำเสนอทรรศนะต่อวิถีการดำเนินชีวิตในยุคปัจจุบันของพระธรรมปิฎก นั่นคือ การศึกษาทั้งในแง่ของการที่มีผู้ศึกษาถึงพระ

ธรรมปิฎก การศึกษาถึงภูมิหลังและบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของท่าน และศึกษาถึงทรรศนะที่มีต่อโลกสมัยใหม่ รวมทั้งผลกระทบที่มีต่อโลกสมัยปัจจุบันนี้ด้วย ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

การศึกษาถึงพระธรรมปิฎกและผลงาน

ในสังคมปัจจุบัน พระธรรมปิฎก (ประยูรฯ ปยุตโต) นับเป็นพระมหาเถระผู้เป็นนักปราชญ์ที่สำคัญของไทยและของโลก ที่มีแนวคิดและทรรศนะที่สามารถตอบสนองและเสนอทางออกต่อสังคมในโลกยุคใหม่ได้อย่างเหมาะสม ทรรศนะและผลงานของท่านจึงมีผู้ศึกษาอย่างมากมาย ซึ่งสามารถแบ่งงานศึกษาเกี่ยวกับพระธรรมปิฎกได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ

1. ผลงานศึกษาเกี่ยวกับชีวิตและการงาน เป็นงานที่ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชีวิตประจำวันของท่าน ในแง่มุมต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสะท้อนให้เห็นปฏิปทาของท่านในการดำเนินชีวิต ในการทำงาน และในการแสดงออกต่อบุคคลและสังคม ซึ่งเป็นลักษณะเด่น เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสศรัทธาของผู้ที่ได้พบเห็น นอกจากนี้ งานกลุ่มนี้ยังมีลักษณะสำคัญตรงที่จะเน้นถึงศักยภาพของท่านในการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านวิชาการ จนมีลักษณะที่เป็นเลิศในด้านนี้ ผลงานการศึกษาในด้านนี้ จึงเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงวิถีดำเนินชีวิตของท่านที่ไม่แยกออกจากการทำงาน ไม่แยกออกจากการคิด หากแต่ท่านได้บูรณาการทั้งความคิด การงาน และวิถีชีวิตเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน งานด้านนี้ จึงไม่ควรเป็นงานที่ถูกมองแต่เพียงว่า เป็นการยกย่องหรือสรรเสริญท่าน หากแต่ควรถูกมองว่า เป็นงานที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตที่มีบูรณาการและมีคุณภาพ อันเป็นแบบอย่างที่ดีงาม

2. ผลงานศึกษาบทบาทและความคิด งานศึกษาในกลุ่มนี้ เป็นงานที่นักวิชาการเริ่มที่จะศึกษาถึงผลกระทบของความคิดและบทบาทของพระธรรมปิฎกที่มีต่อสังคม ในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดและบทบาททางด้านการศึกษา การพัฒนามนุษย์ การพัฒนาสังคม การพัฒนาสิ่งแวดล้อม รวมทั้งบทบาททางด้านเศรษฐศาสตร์ การเมือง และอื่นๆ เป็นต้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า สังคมในยุคปัจจุบันเริ่มจะหาคำตอบจากทรรศนะทางพระพุทธศาสนาที่แสดงผ่านแนวคิดและทรรศนะของพระธรรมปิฎกมากยิ่งขึ้น นอกจากจะมีการศึกษาถึงแนวคิดและบทบาทโดยตรงแล้ว ยังมีการศึกษาในลักษณะเปรียบเทียบกับนักวิชาการอื่นๆ ทั้งของไทยและต่างประเทศอีกด้วย

3. ผลงานประยุกต์แนวคิดในเชิงวิชาการ เป็นงานที่ผู้เชี่ยวชาญและสนใจในวิชาการอื่นๆ ให้ความสำคัญในการนำเอาแนวคิดและทรรศนะของท่านไปประยุกต์ใช้กับศาสตร์ที่ตนเองมีความเชี่ยวชาญและชำนาญ จนกลายเป็นแนวคิดใหม่ที่สามารถนำเสนอทางออก หรือคำตอบให้กับสังคมในยุคปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม ผลงานในลักษณะนี้จึงมีความน่าสนใจ เช่น เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธ การพัฒนาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ หลักการบูรณาการทางการศึกษาตามนัยแห่งพุทธธรรม เป็นต้น

การอธิบายและตีความหลักพุทธธรรมของพระธรรมปิฎก

พระธรรมปิฎก ในฐานะเป็นพระนักปราชญ์ที่ได้รับการยอมรับในฐานะต่างๆ มากที่สุด ในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฐานะนักปราชญ์ทางด้านพระพุทธศาสนา ที่มีความรอบรู้ในหลักพุทธ

ธรรมอย่างแตกฉานและลึกซึ้ง ในขณะที่เดียวกัน ก็สามารถวิเคราะห์เหตุการณ์ในสังคมปัจจุบันได้อย่างถึงแก่น และสามารถเชื่อมโยงหลักพุทธธรรมและนำเอาพุทธวิธีมาเป็นหลักประยุกต์ใช้ในการมองและแก้ปัญหาต่างๆ ในสังคมปัจจุบันนี้ได้ ซึ่งผลการวิจัยพบว่า พระธรรมปิฎกมีสถานภาพเป็นพระนักคิดชาวพุทธสำหรับโลกสมัยใหม่ ที่สามารถอธิบายและนำเสนอทฤษฎีต่อสมัยปัจจุบันได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับกระแสความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ทั้งนี้การนำเสนอทฤษฎีของท่านต่อประเด็นต่างๆ นั้น ท่านจะใช้วิธีการอธิบายมากกว่าการตีความ กล่าวคือ ท่านจะอธิบายโดยอิงอาศัยหลักพุทธธรรมเท่าที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเท่านั้น และจะใช้บรรทัดฐานเป็นเครื่องมือช่วยอธิบายให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น การอธิบายของท่านจึงเป็นไปภายใต้กรอบของแนวคิดของพระพุทธศาสนาเถรวาทอย่างเคร่งครัด ท่านจึงมีลักษณะเป็นตัวแทนของพระสงฆ์เถรวาท หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ท่านเป็นพระอรรถกถาจารย์ร่วมสมัยนั่นเอง

การที่ท่านเป็นพระนักปราชญ์ ผู้มีความรอบรู้และความเชี่ยวชาญในพระพุทธศาสนาเถรวาทนี้เอง นำเสนอทฤษฎีต่อวิถีการดำเนินชีวิตในยุคปัจจุบันได้อย่างรอบด้าน ครอบคลุมมิติทั้งทางด้านบุคคล ธรรมชาติแวดล้อม และสังคม โดยการอธิบายโยงไปถึงแนวคิดในเรื่องพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ เป็นตัวแทนของมนุษย์ พระธรรม เป็นตัวแทนของธรรมชาติ และพระสงฆ์เป็นตัวแทนของสังคม และในส่วนของมนุษย์เอง ก็เน้นองค์ประกอบที่ครบถ้วนทั้งทางด้านพฤติกรรม จิตใจ และสติปัญญา ซึ่งทุกองค์ประกอบล้วนเชื่อมโยงและอิงอาศัยกันและกัน เมื่อวิเคราะห์ถึง วิถีการดำเนินชีวิตในยุคปัจจุบันนี้ ท่านจึงเห็นว่า อารยธรรมในยุคปัจจุบัน เป็นอารยธรรมที่ถูกครอบงำโดยอารยธรรมตะวันตก ที่มีรากฐานความคิดที่ผิดพลาด ในการที่มองมนุษย์ว่า เป็นสิ่งพิเศษที่สามารถเป็นเจ้าของ อาชญา และสามารถเข้าไปจัดการธรรมชาติแวดล้อม เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองได้ จนเกิดเป็นสังคมอุตสาหกรรมที่มุ่งพิชิตธรรมชาติแวดล้อม แนวความคิดดังกล่าว จึงส่งผลกระทบต่อสังคมของมนุษย์ในทุกๆ ด้าน ดังนั้น ท่านจึงนำเสนอทฤษฎีเพื่อจะแก้ไขปัญหาดังกล่าว จากมุมมองของพระพุทธศาสนา โดยหันมามุ่งเน้นในการพัฒนามนุษย์ที่จะมีศักยภาพในการที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีสันติสุข ระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติแวดล้อม และสังคม โดยมนุษย์จะต้องเปลี่ยนท่าทีใหม่ทั้งทางด้านพฤติกรรม ทางด้านจิตใจ และทางด้านสติปัญญา

อิทธิพลและผลกระทบที่มีต่อโลกสมัยใหม่

แนวคิดและทฤษฎีของพระธรรมปิฎก ในการนำเสนอทางออกในสังคมยุคปัจจุบัน โดยมีพื้นฐานมาจากพระพุทธศาสนาที่มองสรรพสิ่งอย่างเชื่อมโยง อิงอาศัยกันและกัน จึงเป็นแนวคิดที่มีผลกระทบต่อโลกสมัยใหม่ เพราะในโลกยุคปัจจุบันนี้ ทุกอย่างถูกมองแบบแบ่งแยก ถูกมองเป็นส่วนๆ ไม่อิงอาศัยสัมพันธ์กันและกัน นักวิชาการส่วนหนึ่งจึงได้ตระหนักถึงความผิดพลาดดังกล่าวเช่นเดียวกัน และได้กลับมาศึกษาพระพุทธศาสนา โดยส่วนหนึ่งผ่านแนวคิดและทฤษฎีของพระธรรมปิฎกนั่นเอง การยอมรับแนวคิดและทฤษฎีของพระธรรมปิฎก จึงมีทั้งในระดับบุคคลและในระดับสถาบัน ซึ่งนับวันจะมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นและขยายออกไปในทุกแวดวง ไม่ว่าจะเป็นแวดวงของคณะสงฆ์หรือ

พระพุทธศาสนาเอง การศึกษา เศรษฐศาสตร์ สิ่งแวดล้อม หรือแม้แต่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นต้น ซึ่งอิทธิพลและผลกระทบของแนวคิดและทฤษฎะดังกล่าวของท่านนั้น ก็คือ การยอมรับในหมู่นักวิชาการ ประชาชนทั่วไป และการนำไปประยุกต์ใช้ในแวดวงต่างๆ ที่กำลังเพิ่มมากขึ้นในปัจจุบัน

อภิปรายผล

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) เป็นพระนักปราชญ์ที่ได้รับการยอมรับในแวดวงวิชาการอย่างกว้างขวาง ท่านได้เติบโตและใช้ชีวิต รวมทั้งได้รับการศึกษาภายใต้บริบทของครอบครัวที่และสถาบันสงฆ์ที่ผูกพันกับพระพุทธศาสนาเถรวาทมาโดยตลอด บริบทดังกล่าวนี้ จึงมีอิทธิพลอย่างมากต่อแนวคิดและการนำเสนอทฤษฎะของท่าน ทำให้ท่านได้ใช้ความรู้ความสามารถทางด้านสติปัญญาตามแนวคิดของพระพุทธศาสนาเถรวาท ในการเชื่อมโยงหลักพุทธธรรมเข้ากับชีวิตและโลกสมัยใหม่ได้อย่างเหมาะสม และการนำเสนอแนวคิดและทฤษฎะดังกล่าวนี้ ก็อาศัยแต่เพียงการอธิบายตามของพระพุทธศาสนาเถรวาทเท่านั้นเอง ไม่จำเป็นต้องอาศัยศาสตร์หรือแนวคิดอื่นมาเป็นเครื่องช่วยอธิบายหรือตีความ จะอาศัยก็เพียงแต่ความเพียรพยายามในการเข้าถึงหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเถรวาท ความซื่อตรงต่อพระไตรปิฎก และอาศัยศักยภาพในการที่จะเข้าใจโลกสมัยใหม่เท่านั้น ซึ่งท่านได้แสดงให้เห็นแล้วว่า ศักยภาพดังกล่าวเป็นสิ่งที่พัฒนาได้ ดังจะเห็นได้จากผลงานของท่านที่เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง คือ “พุทธธรรม” อันถือได้ว่าเป็น “เพชรน้ำเอก” อันทรงคุณค่ายิ่ง ผลงานอันทรงคุณค่านี้มีใช้เครื่องสะท้อนสติปัญญาของท่านแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น หากแต่ยังเป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงวิริยภาพอันหาที่สุคติมิได้ของท่านในการสร้างสรรค์ผลงานขึ้นมาอีกด้วย ดังนั้น พระธรรมปิฎกจึงไม่เพียงแต่เป็นนักคิด นักวิชาการหรือนักการศาสนาที่มุ่งแต่นำเสนอแนวคิดและทฤษฎะต่อประเด็นต่างๆ เท่านั้น หากแต่ท่านได้ฝึกฝนและพัฒนาตนเอง จนสิ่งที่ท่านคิดและนำเสนอเป็นชีวิตของท่าน และชีวิตของท่านเองก็ได้เป็นตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมกับสิ่งที่ท่านนำเสนอ โดยนัยนี้ จึงอาจถือได้ว่า ท่านเป็นตัวแทนแห่งธรรม ตัวแทนแห่งสงฆ์ และตัวแทนแห่งมนุษย์ที่ได้ฝึกฝนพัฒนาตนเองอย่างเต็มตามศักยภาพของมนุษย์ที่จะพึงพัฒนาได้ ที่ถือได้ว่าเป็นแบบอย่างแห่งการดำเนินชีวิตของมนุษย์โดยทั่วไป

แนวคิดและทฤษฎะของท่านที่มีต่อโลกสมัยใหม่ ที่ท่านนำเสนอผ่านแนวคิดและทฤษฎะและผ่านวิถีชีวิตของท่านเอง จึงเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมกับยุคปัจจุบันเป็นอย่างยิ่ง นั่นคือ วิธีการดำเนินชีวิตตามหลักทางสายกลาง หรือหลักมัชฌิมาปฏิปทา ไม่เบียดเบียนชีวิต ธรรมชาติ และสังคม และเป็นวิธีการดำเนินชีวิตที่ได้ดุลยภาพ การที่มนุษย์จะก้าวไปในวิถีแห่งการดำเนินชีวิตตามหลักทางสายกลางได้อย่างถูกต้องได้นั้น ต้องเป็นไปโดยผ่านกระบวนการแห่งการศึกษาตามหลักของไตรสิกขาหรือหลักการฝึกฝนตนเอง ทั้งในด้านพฤติกรรม จิตใจ และสติปัญญา โดยเชื่อมโยงประสานองค์ประกอบแห่งระบบบูรณาการของสรรพสิ่งเข้าด้วยกัน คือ มนุษย์ ธรรมชาติ และสังคมหรือชุมชน เมื่อสามารถบูรณาการได้ดังนี้แล้ว ก็จะสามารถสร้างสรรค์อารยธรรมที่ยั่งยืนขึ้นมาได้

ข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาวิจัยถึงแนวคิดและทฤษฎะของพระธรรมปิฎกในครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

แนวคิดเชิงหลักการ

ในเชิงหลักการนั้น เป็นสิ่งที่น่าสนใจว่า การพัฒนาสังคมยุคปัจจุบัน ที่ได้รับอิทธิพลมาจากประเทศตะวันตกนั้น เป็นการพัฒนาที่ก่อให้เกิดปัญหาให้กับมนุษย์ ธรรมชาติ และสังคมเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันที่เกิดขึ้น การแก้ไข้ปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาดังกล่าวนั้น แม้จะมีนักวิชาการและผู้รับผิดชอบนำเสนอแนวคิดและทฤษฎีเพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไข แต่ก็ดูเหมือนว่า จะไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เพราะไม่สามารถแก้ไขลงไปได้ที่รากฐานแห่งความคิด ดังนั้น การศึกษาพระพุทธศาสนาและนำเอาทฤษฎีทางพระพุทธศาสนาในฐานะแหล่งภูมิปัญญาดั้งเดิมที่สำคัญที่สุดแหล่งหนึ่งของมนุษยชาติมาเป็นเครื่องมือในการแก้ไข ปรับปรุงและพัฒนาสังคมยุคปัจจุบัน น่าจะเป็นทางออกอย่างหนึ่ง ดังที่พระธรรมปิฎกได้พยายามแสดงให้เห็นแล้วว่า พระพุทธศาสนามีศักยภาพในการที่สร้างสรรค์อารยธรรมในยุคปัจจุบันนี้ได้ โดยนัยนี้ จึงควรมีการส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาพระพุทธศาสนาทั้งในแง่ของศาสนธรรมและสถาบัน เพื่อเป็นทางออกให้กับสังคมยุคปัจจุบัน

การนำไปประยุกต์ใช้

แนวคิดและทฤษฎีของพระธรรมปิฎกที่ได้นำเสนอต่อยุคสมัยปัจจุบันนั้น สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้ทั้งในระดับบุคคล และในระดับสถาบัน โดยในระดับบุคคลนั้น สามารถประยุกต์ใช้ในการพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และสติปัญญา และในระดับสถาบันนั้น ก็สามารถที่จะพัฒนาโดยเชื่อมโยงบุคคลเข้ากับธรรมชาติแวดล้อม และสังคมได้อย่างเหมาะสม การนำไปประยุกต์ใช้ดังกล่าวนี้ อาจจะดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม เช่น การจัดตั้งชุมชนที่มีวิถี การดำเนินชีวิตตามแบบพุทธ การจัดตั้งสถาบันต่างๆ แบบพุทธ เช่น โรงเรียนวิถีพุทธ พรรคการเมืองแบบพุทธ ระบบเศรษฐกิจแบบพุทธ เป็นต้น นอกจากนี้จะได้มีการจัดตั้งกลุ่มที่ศึกษาแนวคิดและบทบาทของท่านโดยตรง เพื่อทำหน้าที่ในการสืบต่อแนวคิดและผลงานของท่าน ตลอดจนการเผยแพร่ความคิดของท่านให้กว้างขวางออกไป

การศึกษาวิจัยต่อไป

ควรมีการศึกษาวิจัยแนวความคิดและทฤษฎีอื่น ๆ ของพระธรรมปิฎกในแนวคิดให้มากขึ้น เช่น แนวคิดหรือทฤษฎีเกี่ยวกับการทำแท้ง การโคลนนิ่ง เกี่ยวกับการเมืองการปกครองเกี่ยวกับประชาธิปไตย หรืออาจจะศึกษาในเชิงเปรียบเทียบกับทฤษฎีของนักวิชาการที่สำคัญก็ได้ซึ่งการศึกษาดังกล่าว นอกจากจะช่วยให้เห็นทฤษฎีของท่านอย่างชัดเจนแล้ว ยังจะช่วยให้การนำเอาทฤษฎีดังกล่าวมาใช้ในการพัฒนาชีวิตและสังคมในยุคปัจจุบัน ได้อีกด้วย

เอกสารอ้างอิง

- เทพเวที,พระ (ประยูร ชาญโต)ก,2531. เครื่องวัดความเจริญของชาวพุทธ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
 _____ข,2531. หลักการศึกษาในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
 _____ ก, 2532. พุทธศาสนากับสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง.
 _____ข,2532. แรงจูงใจในการเขียนกรณีสันติอโศก. กรุงเทพฯ : รุ่งแสงการพิมพ์.

- ธรรมปิฎก,พระ(ประยูรค์ ปยุตโต),2537. **มองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 9,กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- _____ก,2540. **คนไทยสู่ยุคไอที**. พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ: สำนักสหปฏิบัติ.
- _____ข,2540, **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง.
- _____ 2541.**สิทธิมนุษยชน : สร้างสันติสุขหรือสลายสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : บริษัทสหธรรมิก จำกัด.
- _____2543. **พัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยจิตวิทยาแบบยั่งยืน**.พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.
- ปรีชา ช้างขวัญยืน, 2535. **ธัมมวัจนโฆหารไทย**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไพศาล วิสาโล,พระ, 2542.**พระธรรมปิฎกกับอนาคตของพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ: กองทุนวชิรธรรมเพื่อการศึกษาและปฏิบัติธรรม.
- ภัทรพร สิริกาญจน, 2532. **วรรณกรรมพุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบัน**. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่องวรรณกรรมพุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบัน.จัดโดยสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 24 - 25 สิงหาคม 2532. (อัคราณา).
- ราชวรมุนี,พระ (ประยูรค์ ปยุตโต),2529. **การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาที่รอทางออก**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2530. “พระราชาวรมุนี : พระอรรถกถาจารย์แห่งยุคสมัย”, **สวนทางนิพพาน**. หน้า 213-216. กรุงเทพฯ : ช่อมะไฟ.
- อภิญา เพ็ญฟูสกุล, 2541. “ศาสนทัศน์ของชุมชนเมืองสมัยใหม่ : ศึกษากรณีวัดพระธรรมกาย,” **วารสารพุทธศาสนศึกษา**. 5 : 1-80.; มกราคม - เมษายน .
- Evans, Bruce, 1999.“Contributions of Venerable Prayudh to Buddhism and Society,” in **Socially Engaged Buddhism for the New Millennium**. Sulak Sivaraksa (ed.), pp. 3-12. Bangkok : Sathirakoses-Nagapradipa Foundation & Foundation for Children.
- Gosling, David L.,2001.**Religion and Ecology**. New York : Routledge.
- Keown, Damien,2003. **Oxford Dictionary of Buddhism**. New York : Oxford University Press.
- Debvedi,Phra (P.A.Payutto),1990. **Freedom : Individual and Social**.2 nd.; Bangkok : Buddhadhamma.
- Jackson, Peter A.,1990. **Buddhism, Legitimation, and Conflict : the Political Functions of Urban Thai Buddhism**. Singapore : Institute of Southeast Asian Studies.
- Olson, Grant A.,1995. “Introduction.” In. **Buddhadhamma : Natural Laws and Values for Life**. P.A. Payutto. pp. 1-33. Albany :State University of New York.
- Powers, John.,2000. **A Concise Encyclopedia of Buddhism**. Oxford : One World.

Queen, Christopher S. and Sallie B.King (eds.),1996. **Engaged Buddhism : Buddhist Liberation Movements in Asia.** Albany : State University of New York.

———(ed.),2000. **Engaged Buddhism in the West.** Boston : Wisdom Publications.

Soraj Hongladarom,1998.“Buddhism and Human Rights in the Thoughts of Sulak Sivaraksa and Phra Dhammapitaka (Prayudh Payutto),” in **Buddhism and Human Rights.** Keown, Damien V., Charles S.Prebish, and Wayne R.Husted,(ed.).pp. 97-109. London : Curzon Press.

Tucker, Mary Evelyn and Duncan Ryuken Williams (eds.),1997. **Buddhism and Ecology : The Interconnection of Dharma and Deeds.** Massachusetts : Harvard University Press for the Harvard University Center for the Study of World Religions.